

บทที่ 4

ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญกับนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท

ศาสนาแต่ละศาสนา มุ่งเสนอคำสอนเกี่ยวกับโลกและชีวิตอย่างมีเหตุผลมีระบบ คำสอนเหล่านั้น ได้สร้างโลกทัศน์ (Weltanschauung) ให้กับศาสนิก โลกทัศน์ของชาวพุทธ ย่อมต่างจากโลกทัศน์ของชาวคริสต์ หรือพราหมณ์ นักปรัชญาอินเดียเรียกว่า ทรรคนะ (Darsana) แปลว่า การหยั่งเห็นสัจธรรม (Vision of Truth) ทรรคนะนี้คือโลกทัศน์ และโลกทัศน์นี้แหละคือปรัชญา โลกทัศน์คือมุมมองชีวิตที่มนุษย์ใช้ตีความประสบการณ์เพื่อเลือก ทางดำเนินชีวิต มนุษย์ทุกคนมีโลกทัศน์ด้วยกันทั้งนั้น โลกทัศน์ของใครก็เป็นปรัชญาของคน นั้น โลกทัศน์ของชาวพุทธจึงเป็นพุทธปรัชญา ฮักซ์เลย์ (Huxley) กล่าวว่า มนุษย์ดำเนินชีวิต ไปตามปรัชญาชีวิตและโลกทัศน์ของเขา นี่เป็นเรื่องจริงแม้กับผู้ไร้ความคิดที่สุด เป็นไปไม่ได้ ที่มนุษย์จะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีอภิปรัชญา¹ สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทที่เป็นแนวทางดำเนิน ชีวิตของชาวพุทธนี้มีพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบของระบบปรัชญา

ในระบบปรัชญาหนึ่ง ๆ ความคิดที่ประกอบกันขึ้นเป็นปรัชญานั้นจะต้องมีความ เป็นระบบ (System) ระบบในที่นี้ หมายถึง กลุ่มความคิดที่เป็นระเบียบ (An Ordered Set of Ideas) นั่นคือในระบบปรัชญาหนึ่ง แนวคิดปรัชญาจะต้องประสานสอดคล้องกลมกลืนกันจน ไม่มีแนวคิดใดที่แยกอยู่ลอย ๆ หรืออยู่อย่างขัดแย้งกับแนวคิดอื่นในระบบปรัชญาเดียวกัน

¹ Chatterjee , S. and Datta , D., An Introduction to Indian Philosophy , University of Calcutta , 1986 , p.1 อ้างถึงใน พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , พุทธศาสนากับปรัชญา ,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2535) , หน้า 95.

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความคิดเรื่องบุญและนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้เห็นภาพรวมของพุทธปรัชญาว่า ความคิดทั้งหมดในพุทธปรัชญาเถรวาท มีนิพพานเป็นแกนกลาง จากแนวคำสอนของพระพุทธเจ้า เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงมุ่งเน้นให้ความสำคัญในการโต้แย้งปัญหาทางอภิปรัชญาเลย คำสอนล้วนแต่กล่าวถึงสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับนิพพานโดยประการเดียว ดังที่มีพระพุทธพจน์ยืนยันไว้ว่า

“... ดูกรมาลุงกยบุตร ก็เพราะเหตุไร ชื่อนั้นเราจึงไม่พยากรณ์ เพราะชื่อนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนี้เราจึงไม่พยากรณ์...”

ดูกรมาลุงกยบุตร อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ ดูกรมาลุงกยบุตร ความเห็นว่าเป็นทุกข์ เหตุนี้ให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้เราพยากรณ์ ก็เพราะเหตุไรเราจึงพยากรณ์ชื่อนั้น เพราะชื่อนั้นประกอบด้วยประโยชน์เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน...”²

“... อนุวาระ ในอดีตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี เราสอนแต่เรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น...”³

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวเป็นจุดสำคัญที่ทรงชี้ให้เห็นว่า แก่นสำคัญที่ทรงเน้นก็คือ เรื่องมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับทุกข์ และความดับทุกข์ คือการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุถึงนิพพาน

² มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก เล่มที่ 13 ข้อ 135.

³ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่มที่ 18 ข้อ 411.

ซึ่งเป็นความดีสูงสุดของชีวิต เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

เหตุที่กล่าวว่า นิพพานเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา ก็เพราะนิพพานเป็นภาวะที่สามารถดับความทุกข์ได้อย่างแท้จริง เป็นภาวะที่สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ได้ดีที่สุด เป็นคุณภาพแห่งชีวิตที่ดีที่สุด ดังที่ผู้วิจัยได้เคยอ้างถึงพระพุทธพจน์ที่ตรัสยกย่องนิพพานว่าเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาที่สุดมาแล้ว เช่น

“...ในบรรดาธรรมทั้งปวง วิราคะประเสริฐสุด...
...พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง...
...ผู้รู้ทั้งหลายย่อมกล่าวนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง...”⁴

เมื่อนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง ที่พระพุทธศาสนาสอนให้พุทธศาสนิกชนมุ่งไปให้ถึง เพื่อความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ และเพื่อความสุขสงบชั่วนิรันดร์ ดังนั้น บรรดาคำสอนทั้งหมดของพระพุทธศาสนาจึงควรจะต้องมีจุดมุ่งหมายสุดท้ายอยู่ที่จุดนี้ ความคิดหรือคำสอนในเรื่องบุญก็เช่นกัน ที่ในที่สุดแล้วจะต้องเป็นไปเพื่อจุดหมายปลายทางนี้ นั่นคือความคิดเรื่องบุญ จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ประสานสอดคล้องกลมกลืนสนับสนุน และเป็นไปเพื่อความคิดเรื่องนิพพาน

บุญกับกุศล

จากการศึกษาความคิดเรื่องบุญและนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้พบว่า คำว่าบุญกับกุศลเป็นคำที่มีความเกี่ยวข้องกันอยู่เป็นอันมาก ในบางกรณีคำว่าบุญกับกุศลก็ใช้แทนกัน ในบางกรณีก็ใช้ควบคู่ไปด้วยกัน เช่น การพูดว่า ไปทำบุญทำกุศล เป็นต้น

⁴ ขุททกนิกาย ธัมมปทคาถา เล่มที่ 25 ข้อ 30 , 25 และ 24.

บุญ แปลตามศัพท์ว่า กุศล กรรมดี ความดี ความงาม ความสุข เครื่องชำระ
สันดานให้สะอาด ความประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ กุศลกรรม

กุศล แปลตามศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะ ติงาม เป็น
บุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ

จากความหมายตามศัพท์ จะเห็นได้ว่า คำทั้งสองนี้มีความหมายที่เหมือนกัน
และเป็นคำที่อาจใช้แทนกันได้

ส่วนความหมายในทางธรรมของคำทั้งสองนี้ ก็มีนักปราชญ์ และนักวิชาการทาง
พระพุทธศาสนาหลายท่านได้พยายามอธิบายกันไว้แล้ว ในการอธิบายความหมายของบุญ
กับกุศลนี้ บางกรณีการอธิบายนั้นก็อาจทำให้มีผู้เข้าใจไปเองว่าบุญไม่เท่ากับกุศล ทั้ง ๆ ที่ผู้
อธิบายมิได้มีความเห็นเช่นนั้น หรือบางกรณีผู้อธิบายก็มีความเห็นว่าบุญไม่เท่ากับกุศล แล้ว
ถ่ายทอดความเห็นนี้ของตนต่อไป ซึ่งถ้าหากความเห็นที่ว่า บุญมีความหมายแคบกว่ากุศล
บุญไม่เท่ากับกุศล แต่เป็นเพียงซีกหนึ่งของกุศล คือเป็นซีกโลกกึ่งเท่านั้น เป็นความจริงก็
แสดงว่าบุญเป็นเรื่องที่ยังเกี่ยวข้องกับผลที่เป็นอามิส ไม่ใช่เรื่องของความหลุดพ้นเป็นอิสระ
หรือการทำลายกิเลสโดยสิ้นเชิง ซึ่งหมายความว่า การทำบุญยังไม่สามารถทำให้ผู้ทำบรรล
นิพพานได้ ดังนั้นประเด็นเรื่องความหมายของบุญกับกุศลนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จำเป็นจะ
ต้องหยิบยกขึ้นมาศึกษาวิเคราะห์กันต่อไป ดังนี้

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต) นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียง
ได้อธิบายเปรียบเทียบความหมายของบุญกับกุศลไว้ดังนี้

“... เมื่อว่าโดยความหมายอย่างกว้างที่สุด บุญก็มีความหมายเท่ากับกุศล...
แต่ในการใช้จริง บุญมักปรากฏในความหมายที่จำกัดแคบ และจำเพาะแ่ง
มากกว่ากุศล...”

“... มีบาลีหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง โอปธิกบัญญัติ คือ บัญญัติอำนาจผลแก่เบญจขันธ์ ซึ่งได้แก่บัญญัติที่เป็นโลกียะ ส่อความว่า จะต้องมือนิปธิกบัญญัติ หรือนิรุธิบัญญัติ ที่เป็นโลกุตตระ เป็นคู่กัน แต่ก็หาได้ทรงออกชื่ออโนปธิกบัญญัติ หรือนิรุธิบัญญัติไว้ด้วยไม่ มีแต่คำว่าโลกุตตรบัญญัติมาในอรรถกถาสักแห่งหนึ่ง และอรรถกถาน้อยแห่งเหลือเกินจะไขความบัญญัติเท่ากับกุศลทั้งหมด เมื่อมองดูโดยทั่วไปแล้ว ก็จะเห็นว่า คำว่าบัญญัตินั้น ท่านใช้ในความหมายของโอปธิกบัญญัติ นั่นเอง คือถึงจะไม่ได้เขียนคำว่าโอปธิกกำกับไว้ แต่ก็มี ความหมายเท่ากับเขียนโอปธิกอยู่ด้วย หมายความว่าตรงกับโลกียกุศลนั่นเอง ข้อนี้เท่ากับพูดว่า คำว่าบัญญัติที่ใช้ทั่วไปมีความหมายอยู่เพียงชั้นโลกียะเท่ากับโลกียะกุศล หรือกุศลชั้นโลกียะ จึงเท่ากับเป็นความหมายส่วนหนึ่งของกุศล ไม่ครอบคลุมเท่ากับกุศล ซึ่งมีโลกุตตรกุศลด้วย...”

... แม้ว่า บัญญัติกับกุศล... จะเป็นไวพจน์กัน แต่ในการใช้จริงโดยทั่วไป กุศลมีความหมายครอบคลุมที่สุดกว้างกว่าบัญญัติ...⁵

จากการอธิบายความหมายของบัญญัติกับกุศล ของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) นี้ อาจทำให้มีผู้เข้าใจไปว่า บัญญัติกับกุศลมีความหมายต่างกัน โดยบัญญัติมีความหมายแคบและต่ำกว่ากุศล บัญญัติเป็นฝ่ายโลกียะอย่างเดียว แต่เมื่อพิจารณาจากข้อความที่ท่านอธิบายตามที่ยกมาข้างต้นนี้ จะพบว่าท่านมิได้หมายความว่าบัญญัติเป็นโลกียกุศล เพียงแต่คำว่าบัญญัติที่ใช้ทั่วไปมีความหมายอยู่เพียงชั้นโลกียะเท่ากับโลกียะกุศล ความหมายที่แท้จริงของบัญญัตินั้นก็ยังคงเท่ากับกุศลอยู่นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ท่านกล่าวว่า เมื่อว่าโดยความหมาย

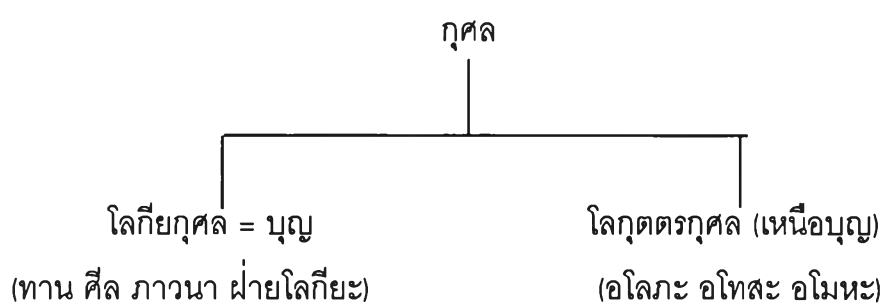
⁵ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , หน้า 169 , 171.

อย่างกว้างที่สุด บุญก็มีความหมายเท่ากับกุศล แต่ในการใช้จริง บุญมักปรากฏในความหมายที่จำกัดแคบ และจำเพาะแ่งมากกว่ากุศล นอกจากนั้นท่านก็ได้ยืนยันว่าโลกุตตรบุญไม่มี เพียงแต่ท่านกล่าวว่า อรรถกถาอันย่อแห่งเหลือเกินจะไขความบุญว่าเท่ากับกุศลทั้งหมด ซึ่งแสดงว่าก็มีเหมือนกันที่อรรถกถาบางแห่งจะกล่าวถึงบุญว่าเท่ากับกุศล ดังจะเห็นได้จากในอรรถกถาที่มณิกาย เล่มที่ 3 ข้อ 55 กล่าวถึงโลกุตตรบุญไว้ด้วย

ผู้วิจัยได้พบงานเขียน บทความ หรืองานวิจัยหลายแห่งที่กล่าวถึงความหมายของบุญว่าไม่เท่ากับกุศล บุญเป็นเพียงโลกียกุศลเท่านั้น ซึ่งความเชื่อเช่นนี้จะนำไปสู่ความเชื่อที่ว่า บุญไม่ใช่เรื่องของความหลุดพ้นเป็นอิสระ บุญไม่ทำให้บรรลุนิพพานต่อไปอีกด้วย

อาจารย์วศิน อินทสระ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถึงแม้ว่าท่านจะมีใช้นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอย่างเช่น พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปยุตฺโต) ก็ตาม แต่ผลงานทางวิชาการของท่านก็แพร่หลายเป็นที่ยอมรับ และมีอิทธิพลต่อคนทั่วไปพอสมควร ดังนั้นความเห็นของท่านจึงสมควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ อาจารย์วศิน อินทสระ ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างบุญกับกุศลไว้ดังนี้

“... คำว่า บุญกับกุศลนั้น มีความหมายกว้างแคบ สูงต่ำกว่ากัน บุญมีความหมายแคบและต่ำกว่ากุศล กุศลมีความหมายสูงและกว้างกว่าบุญ บุญเป็นฝ่ายวิญญูคามี (วนเวียนอยู่ในวิญญู) ส่วนกุศลเป็นโลกียะก็มี เป็นโลกุตระะก็มี ก็มี โลกุตตรบุญนั้นไม่มี กุศลฝ่ายโลกียะนั้นเท่ากับบุญได้

ตามนี้จะเห็นว่า บุญเป็นซีกหนึ่งของกุศล คือ เป็นซีกโลกิยะ...⁶

ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับความเห็นของอาจารย์วศิน อินทสระ ที่ว่าความหมายของ บุญไม่เท่ากับกุศล บุญเป็นเพียงซีกหนึ่งของกุศล คือเป็นซีกโลกิยะดังที่กล่าวมานี้ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความหมายที่แท้จริงของบุญเท่ากับกุศล เพียงแต่การใช้คำว่าบุญที่พบเห็นกันอยู่บ่อย ๆ นั้นใช้ในความหมายของบุญที่เป็นโอปธิกบุญ การที่ผู้วิจัยเชื่อว่าบุญมีความหมายเท่ากับกุศลนี้ มีเหตุผลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

จากการศึกษาพระไตรปิฎกพบว่า มีพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงบุญไว้หลายแห่งต่าง ๆ กัน และทำให้สามารถสรุปความหมายของบุญได้ว่า บุญ คือ ความบริสุทธิ์สะอาดของจิต หรือคุณภาพอันดีของจิต การใช้คำว่า “บุญ” ในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ มีการใช้ในความหมายที่เป็นทั้งการกระทำและผลของการกระทำด้วย นัยที่เป็นการกระทำ บุญคือการกระทำที่ทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หรือการกระทำที่ทำให้คุณภาพของจิตดีขึ้น เช่นกล่าวว่า “จะลาสิกขาออกไปทำบุญ” ซึ่งเป็นการเน้นไปที่การ กระทำความดีต่าง ๆ นัยที่เป็นผลของการกระทำ บุญคือผลของกุศล หรือผลของความดี เช่นกล่าวว่า “บุญนั้นเป็นชื่อของความสุข”⁷ “เพราะการสมาทานกุศล ธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ บุญย่อมเจริญเพิ่มพูน”⁸

การเกิดขึ้นของบุญนั้น จะเกิดจากความตั้งใจหรือเจตยานั้นเอง กล่าวคือคนเราเมื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตาม ต้องมีความตั้งใจเกิดขึ้นก่อน คือ จะต้องมีการตั้งใจก่อนว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้แล้วทำลงไป ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เจตยานี้แหละชื่อว่าการกระทำ โดยเจตนา

⁶ วศิน อินทสระ , ปณิณกธรรม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ , 2534) , หน้า 143 - 144.

⁷ ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ 25 ข้อ 200.

⁸ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อ 394.

เป็นอุปพภาคธรรม คือ ธรรมที่เกิดก่อนกรรม ส่วนกรรมเป็นปัจฉิมภาคธรรม คือธรรมที่เกิดภายหลังเจตนา การกระทำที่สำเร็จลงนั้นจึงมีเจตนาเป็นมูล ดังนั้นจึงกล่าวถึงการเกิดขึ้นของบุญได้ว่า บุญเกิดที่หลังเจตนา เจตนาเป็นตัวนำให้เกิดบุญ เจตนาที่จะเป็นตัวนำให้เกิดบุญได้นี้ จะต้องเป็นกุศลเจตนา เมื่อกุศลเจตนาเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกื้อกูลต่อสภาพจิตใจให้เป็นบุญ คือ บริสุทธิ์สะอาด หรือมีคุณภาพอันดี กุศลเจตนาดี คือเจตนาที่มาจากกุศลมูลอันเป็นธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ 3 ประการ คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง⁹ การกระทำที่เป็นบุญ หรือการกระทำดีทั้งหมดนั้น ล้วนมีสาเหตุมาจากกุศลมูลทั้งสามคือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลงทั้งสิ้น

ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ได้ชื่อว่ากุศลมูลเพราะตัวเจตสิกเหล่านี้แต่ละตัวโดยตัวมันเองเป็นความดีอยู่แล้ว ความดีเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่จริงในเจตสิกเหล่านี้ ค่าคือความดีในเจตสิกนี้มีอยู่ในเชิงประวิสัย (Objective Goodness) เจตสิกทั้งสามนี้ชื่อว่ากุศลมูล เพราะเป็นความดี และเป็นรากเหง้าของการกระทำและสภาวะธรรมที่ดี เมื่อเจตสิกเหล่านี้ผลักดันให้เกิดการกระทำ การกระทำนั้นจึงพลอยดีไปด้วย¹⁰

สำหรับกุศล มีความหมายเชิงอธิบายในทางธรรม ที่ถือได้ว่าเป็นหลักอยู่ 4 อย่าง ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในบทที่ 2 คือ

1. อโรคยะ ความไม่มีโรค
2. อนวัชชะ ไม่มีโทษหรือไรต์□
3. โภคัลลสัมภุต เกิดจากปัญญา หรือเกิดจากความฉลาด
4. สุขวิบาก มีสุขเป็นวิบาก

⁹ เรื่องเดียวกัน , ข้อ 50.

¹⁰ อรรถกถาทีฆนิกาย เล่มที่ 3 หน้า 179.

ดังนั้นจึงสรุปความหมายในทางธรรมของกุศลได้ว่า กุศล คือ สภาพจิตที่ไม่มีโรค ไม่มีโทษ เกิดจากปัญญา และมีสุขเป็นวิบาก

จากการวิเคราะห์ความหมายของบุญและกุศลดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าทั้งบุญและกุศล ต่างเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในจิตใจ และมีผลต่อจิตใจก่อนแล้วจึงมีผลต่อบุคลิกภาพ และแสดงผลนั้นออกมาภายนอก ความหมายของบุญและกุศลนี้ จึงเพ่งไปที่พื้นฐานคือ เนื้อหาสาระ และความเป็นไปภายในจิตใจเป็นหลักเหมือนกัน บุญคือสภาพจิตที่บริสุทธิ์ สะอาด ส่วนกุศล คือ สภาพจิตที่ไม่มีโรค ไม่มีโทษ เกิดจากปัญญา และมีสุขเป็นวิบาก ซึ่ง จะเห็นได้ว่าบุญและกุศลมีความหมายไปในทำนองเดียวกัน จนสามารถกล่าวได้ว่า บุญมีความหมายเท่ากับกุศล

เมื่อกล่าวในแง่ของการกระทำ บุญจะมีความหมายว่า การกระทำที่ทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หรือการกระทำที่ทำให้คุณภาพของจิตดีขึ้น ส่วนการกระทำที่เป็นกุศล ซึ่ง เรียกว่ากุศลกรรม หมายถึงการกระทำที่เกิดจากกุศลมูล 3 คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ในแง่นี้บุญก็คือกุศลกรรม เพราะบุญก็เกิดจากกุศลเจตนา ที่มาจากกุศลมูลดังกล่าวมาแล้วเช่นกัน กล่าวคือความไม่โลภเป็นเหตุให้บำเพ็ญทาน ความไม่โกรธเป็นเหตุให้รักษาศีล และความไม่หลงเป็นเหตุให้เจริญภาวนา และถ้าหากจะกล่าวถึงบุญในแง่ของผลของการกระทำ บุญก็คือผลของกุศล หรือผลของความดี

ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณาความหมายของบุญและกุศลในแง่มุมใด ด้วยเหตุผลจากการวิเคราะห์มานี้ บุญจะมีความหมายเท่ากับกุศล กล่าวคือบุญก็คือกุศล มิใช่บุญเป็นชื่อหนึ่งของกุศล คือเป็นชื่อโลกียะ ตามความเห็นของอาจารย์วศิน อินทสระ แต่อย่างใด

ทานกับบุญ

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า บุญเป็นเรื่องที่ยังเกี่ยวข้องกับผลที่เป็นอามิส เฉพาะอย่างยิ่งความสุข และการไปเกิดในที่ดี ๆ ไม่ใช่เรื่องของความ

หลุดพ้นเป็นอิสระ หรือการทำลายกิเลสโดยสิ้นเชิง ก็เพราะคนทั่วไปอาจคิดว่าการทำบุญ คือการใส่บาตร หรือไปวัดเพื่อถวายอาหารถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ หรือนิมนต์พระสงฆ์ มาเพื่อถวายปัจจัยไทยทานต่าง ๆ ที่บ้านของตน ที่เราเรียกกันว่า ทำบุญเลี้ยงพระ ซึ่งการกระทำดังกล่าวมานี้ก็คือว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการกระทำที่ทำให้จิตใจบริสุทธิ์สะอาดขึ้น แต่การทำบุญด้วยวิธีการเช่นนี้ เป็นเพียง 1 ใน 3 ของวิธีการทำบุญตาม คำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่เรียก “ทาน” เท่านั้น

ทาน หมายถึง การให้ การบริจาค การเสียสละ ความมุ่งหมายของการทำทานมี อยู่ 2 ประการ คือ การทำทานเพื่อมุ่งพอกกิเลสในใจของผู้ให้และการทำทานเพื่อมุ่ง สงเคราะห์ผู้รับ ทั้งสองความมุ่งหมายนี้ ใช้ศัพท์ว่าทาน ซึ่งแปลว่าให้เหมือนกัน แต่ความมุ่ง หมายต่างกัน เช่น ในบางแห่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทาน เพื่อกำจัดกิเลสในใจของ ผู้ให้ เช่น ทานที่มาในธรรมะ หมวดบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา และในหมวด บารมี 10 คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา มีความมุ่งหมายตรงตัวในการชำระกิเลสในใจของผู้ให้ ส่วนทานที่ทรงสอนไว้ในธรรมะบาง หมวดมุ่งไปในทางสงเคราะห์แก่ผู้รับ ซึ่งเป็นการส่งเสริมความสามัคคีในสังคม คือ ทำให้คน รักใคร่นับถือกันเป็นสิ่งสำคัญ เช่น คำว่า ทาน ในหมวดสังคหวัตถุและในหมวดทศพิธราชธรรม เป็นต้น

สาเหตุที่ทำให้มีบางคนอาจเข้าใจไปว่าการทำบุญก็คือการทำทานนั้นก็คงเนื่อง มาจากการใช้คำว่า ทำบุญ ทำทาน นั้นเอง เพราะในระดับของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จะใช้ ศัพท์เรียกการทำบุญ ทำทาน แยกจากกันโดยเด็ดขาด กล่าวคือ เวลาถวายของแก่พระสงฆ์ จะเรียกว่า “ทำบุญ” แต่ครั้ง ให้ของแก่คนยากจน มักเรียกกันว่า “ทำทาน” สาเหตุที่ใช้คำ ต่างกันอย่างนี้ ก็เพราะการให้มืออยู่สองความมุ่งหมายดังกล่าว การให้ของแก่พระสงฆ์ ผู้ให้ มุ่งหมายชำระจิตใจของตนให้สะอาดเป็นสิ่งสำคัญ มิได้ถือว่าพระสงฆ์นั้นยากจนแล้วจึงให้ แต่ ผู้ให้ถือเอาจิตใจของตนเองเป็นเกณฑ์ เมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงให้ เพื่อมุ่งทำใจให้บริสุทธิ์ สะอาด และการกระทำที่ทำใจให้บริสุทธิ์สะอาดเช่นนี้ ภาษาธรรมะก็เรียกว่า ทำบุญ ดัง กล่าวมาแล้ว อีกทั้งพระสงฆ์นั้นพุทธศาสนิกชนก็นิยมเรียกว่าเป็นบุญเขต คือ นาบุญ ฉะนั้น

สำนวนที่เรียกการให้สิ่งของแก่พระสงฆ์ว่า “ทำบุญ” นั้น จึงชอบด้วยเหตุผลและเหมาะสมในทางปฏิบัติแล้ว แต่ที่กล่าวมานี้เป็นความเหมาะสมของการใช้คำ มิใช่หมายความว่า การทำบุญ คือการทำทานเท่านั้น เพราะวิธีการทำบุญตามหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยา 3 คือการทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ดังนั้นการทำทานจึงเป็นวิธีการทำบุญข้อแรกของการทำบุญเท่านั้น

ทานเป็นธรรมะที่มีความสำคัญมากในแง่ที่ช่วยทำให้จิตใจของคนเราบริสุทธิ์ เพราะว่าทานนั้นเป็นอาวุธที่ดีที่สุดใน การต่อสู้กับความโลภ ซึ่งเป็นข้อแรกในอกุศลมูล 3 ความโลภถูกหุ้มห่อด้วยความเห็นแก่ตัว เพราะเหตุที่ว่า คนยังมีความยึดถือว่าเป็น “เรา” และ “ของเรา” ทานจะช่วยทำให้ความเห็นแก่ตัวของคนเราลดน้อยลงไป

เจตนาในการให้ทานนั้นมีความสำคัญมากในการที่จะทำให้การให้ทานนั้นเป็นบุญหรือไม่ จากการศึกษาเรื่องทานพบว่า แรงจูงใจหรือเจตนาของการให้ทานนั้นมีหลายประการ หากแรงจูงใจในการให้ทานคือให้ทานเพื่อเป็นการเอาหน้า หรือเพื่อต้องการชื่อเสียง การให้ทานนั้นก็มิใช่การกระทำที่ทำให้จิตใจบริสุทธิ์สะอาด อันจะถือได้ว่าเป็นบุญ แรงจูงใจที่จะทำให้การให้ทานเป็นบุญคือการให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิตเพื่อให้จิตปราศจากความโลภและเห็นแก่ตัวนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป การทำทานคือวิธีการหนึ่งของการทำบุญ แต่การทำบุญมิใช่การทำทานเพียงอย่างเดียว วิธีการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา ดังนั้น ทานจึงเป็นเพียงวิธีการทำบุญข้อแรกของบุญกิริยาวัตถุ 3 เท่านั้น บุญที่เกิดจากการทำทานนี้ จึงไม่ใช่เรื่องของความหลุดพ้นเป็นอิสระ หรือการทำลายกิเลสโดยสิ้นเชิง บุญในลักษณะนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นโอปธิกบุญ คือ บุญที่อำนวยผลแก่เบญจขันธ์ การทำบุญที่จะเป็นเรื่องของการทำลายกิเลสโดยสิ้นเชิงนั้น ยังจะต้องมีวิธีการทำบุญด้วยการรักษาศีล และเจริญภาวนาต่อไปอีกด้วย

บุญกิริยาวัตถุ 3 กับไตรสิกขา

อริยสังข์ข้อที่ 4 ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือค้นพบนี้ก็คือ มรรค ซึ่งหมายถึงทางดับทุกข์ หรือวิธีปฏิบัติเพื่อกำจัดสาเหตุแห่งปัญหา เมื่อรู้ทั้งปัญหา (ทุกข์) ทั้งสาเหตุแห่งปัญหา (สมุทัย) ทั้งจุดหมายที่เป็นภาวะหมดสิ้นปัญหา (นิโรธ) แล้วปฏิบัติตามวิธีแก้ไขที่ตรงเหตุซึ่งพอดีที่จะให้บรรลุจุดหมาย เรียกว่ามรรคมีองค์ 8 การปฏิบัติเช่นนี้จึงจะเป็นทางพ้นทุกข์ที่แท้จริง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“มนุษย์มากมายแท้ ถูกภัยคุกคามเข้าแล้ว พวกเขายึดเอา ภูเขาบ้าง ป่าบ้าง สวนและต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์บ้าง เป็นที่พึ่ง สิ่งเหล่านั้นไม่เป็นที่พึ่งอันเกษมได้เลย นั่นไม่ใช่สรณะอันอุดม คนยึดเอาสรณะอย่างนั้นจะพ้นไปจากสรรพทุกข์หาได้ไม่ ส่วนผู้ได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ มองเห็นด้วยปัญญาโดยถ่องแท้ซึ่งทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ความกำว่วงทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8 อันให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นี้แหละคือสรณะอันเกษม นี่คือสรณะอันอุดม คนถึงสรณะอย่างนี้แล้ว ย่อมปลอดภัยพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”¹¹

ข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์หรือวิธีแก้ไขปัญหานี้ เรียกชื่อว่า มรรค เพราะเป็นเหมือนหนทางที่นำไปสู่จุดหมาย ชื่อว่า มีองค์ 8 เพราะเป็นทางสายเดียว แต่มีส่วนประกอบ 8 อย่าง การเดินทางสู่จุดหมายจะสำเร็จได้ต้องอาศัยองค์ประกอบทั้ง 8 อย่างนั้น ทำหน้าที่คอยเสริมกันและประสานสอดคล้องพอเหมาะพอดี ความพอเหมาะพอดีและตรงสู่เป้าหมายนี้ อาศัยปัญญาที่เห็นชอบหรือรู้เข้าใจถูกต้องช่วยส่องช่วยชี้แนะให้ มรรคนั้นจึงมีสัมมาทิฐิ เป็นองค์ประกอบข้อแรก และเพราะเป็นข้อปฏิบัติพอเหมาะพอดีที่จะให้แล่นตรงเข้าสู่เป้าหมาย จึงเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง หมายถึงข้อปฏิบัติ วิธี

¹¹ ขุททกนิกาย อัมมปทคาถา เล่มที่ 25 ข้อ 24.

การ หรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาขอบสุดสองข้างที่ทำให้ติดพันอยู่หรือเฉไถลออกไปนอทาง

มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา มีความหมายครอบคลุมธรรมภาคปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา และครอบคลุมการดำเนินชีวิตที่ถูกตั้งงามทั้งหมด องค์ประกอบทั้งหมดของมรรค สามารถนำไปแยกแยะกระจายเนื้อหาออกและจัดรูปร่างระบบใหม่โดยมีจุดเน้นจุดย้ำต่างแห่งต่างที่กัน ให้สอดคล้องเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตามระดับนั้น ๆ ในบรรดาหมวดธรรม หรือระบบการปฏิบัติที่จัดรูปออกมาจากองค์มรรคทั้งหมดนั้น หมวดธรรมหรือระบบปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นระบบกลาง หรือเป็นพื้นฐาน กว้างขวางครอบคลุม และใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิบัติมากที่สุด ก็คือระบบที่เรียกว่า สิกขา 3 หรือ ไตรสิกขา แม้ว่าไตรสิกขาจะจัดรูปออกมาจากมรรค แต่เพื่อให้มองเห็นเป็นภาพที่ชัดเจนในแง่หนึ่ง อาจยกเอาไตรสิกขานี้เข้าคู่เทียบกับมรรคแล้วจะเห็นว่ามรรคเป็นทางหรือเนื้อหาของ การดำเนินชีวิตที่ดีงาม ส่วนไตรสิกขา เป็นระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกฝนอบรม หลักทั้งสองนี้เนื่องอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อมีการศึกษาหรือการฝึกฝนอบรม ก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดี หรือการดำเนินชีวิตที่ดีก็เกิดมีขึ้น ดังนั้นเมื่อฝึกตามไตรสิกขา มรรคก็เกิดมีขึ้นด้วยเท่ากับพูดว่า การฝึกไตรสิกขาก็เพื่อให้มรรคเกิดขึ้น แต่แท้จริงแล้วเนื้อหาของมรรคและไตรสิกขา ก็อันเดียวกันนั่นเอง ฝึกอันใดก็ได้อันนั้น หรือฝึกสิ่งใดสิ่งนั้นก็เจริญออกงามขึ้น และการฝึกหรือการศึกษานั้นก็ไม่แยกจากการดำเนินชีวิต แต่เนื่องอยู่ด้วยกันกับการดำเนินชีวิต¹²

¹² พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตตโต) , พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) , หน้า 914.

ไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งมักเรียกกันสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

องค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรค ที่นำมาจัดรูปร่างระบบใหม่ในรูปของไตรสิกขานั้น จะเป็นไปในทำนองเดียวกับการจัดองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรค เข้าเป็นประเภท ๆ ที่เรียกว่า ชั้น 3 ซึ่งมีวิธีการจัดปรากฏอยู่ในจุฬาทลลสูตร ที่วิสาขอุบาสกได้เรียนถามนางธรรมทินนา ภิกษุณีเกี่ยวกับเรื่องนี้นี้

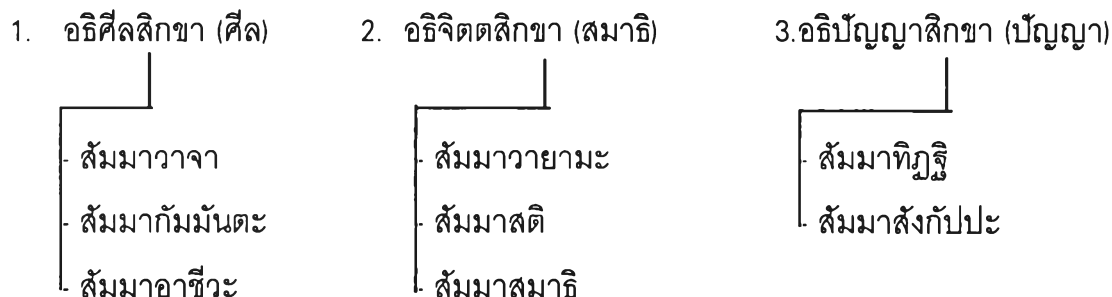
ข้าแต่แม่เจ้า ชั้น 3 (คือศีลชั้น - กองศีล ,สมาธิชั้น - กองสมาธิ , ปัญญาชั้น-กองปัญญา) พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในอริยมรรคมีองค์ 8 หรือว่าอริยมรรคมีองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในชั้น 3

ดูก่อนพ่อวิสาขะ ชั้น 3 พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสงเคราะห์ลงในอริยมรรคมีองค์ 8 ส่วนอริยมรรคมีองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในชั้น 3 คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงสงเคราะห์ลงในศีลชั้น สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ทรงสงเคราะห์ลงในสมาธิชั้น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงสงเคราะห์ลงในปัญญาชั้น¹³

การจัดมรรค 8 ลงในชั้น 3 นี้เป็นการจัดหมวดหมู่ตามสภาวะที่เป็นธรรมประเภทเดียวกัน ส่วนในทางปฏิบัติคือการใช้งานแบบไตรสิกขา ท่านก็จัดตามแนวเดียวกันนี้ แต่มีชื่อเพี้ยนไปเล็กน้อยเป็น อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา และโดยทั่วไป ก็เรียกกันง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา เลียนแบบธรรมชั้น 3 นั่นเอง ทั้งนี้เพราะเมื่อถือตามความหมายอย่างคร่าว ๆ อธิศีล ก็คือศีล อธิจิตต์ ก็คือ สมาธิ และอธิปัญญา ก็

¹³ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 508.

คือ ปัญญา อาจเขียนให้ดูง่ายขึ้นดังนี้

ที่กล่าวมานี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานซึ่งเป็นมาตรฐานของการปฏิบัติ และพระพุทธศาสนาใช้ในการอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน จนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปที่เรียกว่า ไตรสิกขานี้ เป็นระบบวิธีปฏิบัติที่มาจากมรรคมีองค์ 8 โดยมีหลักฐานในพระไตรปิฎกรองรับถึงการจัดองค์มรรคต่าง ๆ ลงในไตรสิกขานี้ด้วย

ส่วนคำสอนในเรื่องวิธีการทำบุญ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล และภาวนา ซึ่งเป็นคำสอนในระบบความคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น แม้จะไม่มีหลักฐานในพระไตรปิฎก ยืนยันว่าเป็นระบบวิธีปฏิบัติที่มาจากมรรค และองค์มรรคต่าง ๆ ถูกจัดลงในบุญกิริยาวัตถุ 3 อย่างไร เหมือนเช่นไตรสิกขาก็ตาม แต่จากการศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทมาแล้ว ก็ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นคำสอนที่มีฐานที่มาของความคิดจากมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา เพราะสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ที่เรียกว่าอริยสัจ 4 นั้น ข้อมรรค หมายถึง วิธีปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า มรรคาที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ เป็นทางเก่าที่เคยมีท่านผู้เดินทางถูกต้องไปถึงจุดหมายเคยเดินกันมาในกาลก่อนแล้ว พระองค์เพียงแต่ทรงค้นพบแล้วทรงเปิดเผยแก่มวลมนุษย์ ทรงทำหน้าที่แนะนำบอกทางนี้ให้แก่เวไนยชน¹⁴ นั่นก็หมายความว่า ธรรมภาค

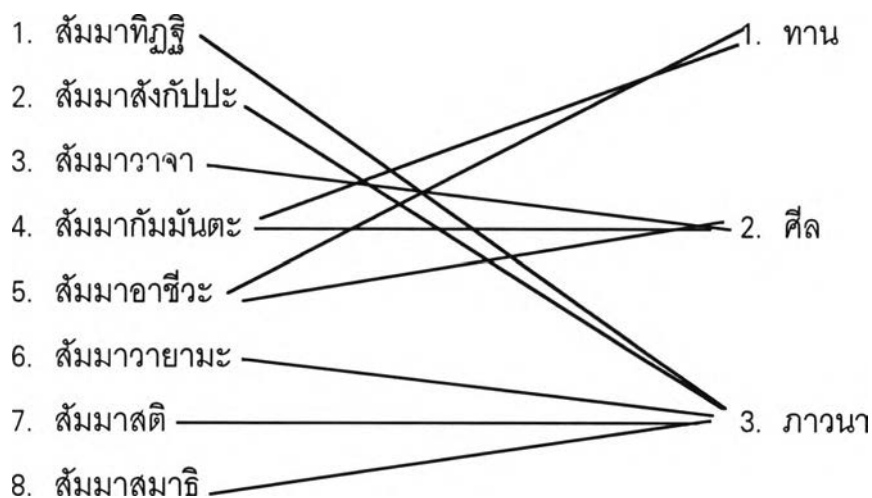
¹⁴ สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่ 16 ข้อ 253.

ปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องมือในการแนะนำออกทางสู่การดับทุกข์นี้จะต้องมีที่มาจากมรรคมีองค์ 8 หรือมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ ยิ่งเห็นได้ชัดเจนว่ามีที่มาจากมรรค เพราะเป็นการจัดวางระบบที่มีรูปแบบ ขั้นตอนการปฏิบัติคล้ายคลึงใกล้เคียงกับไตรสิกขา

การจัดองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรค ในรูปของคำสอนเรื่องบุญกิริยา 3 เป็นดังนี้

1. สัมมาทิฐิ	สงเคราะห์เข้าใน	ภาวนา
2. สัมมาสังกัปปะ	สงเคราะห์เข้าใน	ภาวนา
3. สัมมาวาจา	สงเคราะห์เข้าใน	ศีล
4. สัมมากัมมันตะ	สงเคราะห์เข้าได้ทั้งใน	ทานและศีล
5. สัมมาอาชีวะ	สงเคราะห์เข้าได้ทั้งใน	ทานและศีล
6. สัมมาวายามะ	สงเคราะห์เข้าใน	ภาวนา
7. สัมมาสติ	สงเคราะห์เข้าใน	ภาวนา
8. สัมมาสมาธิ	สงเคราะห์เข้าใน	ภาวนา

การจัดมรรคองค์ต่าง ๆ ลงในบุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ อาจเขียนให้ดูง่ายขึ้นดังนี้

ข้อที่ต้องพิจารณาในเรื่องนี้ก็คือ การที่ผู้วิจัยกล่าวว่า ทานในบุญกิริยา 3 มาจาก มรรค 8 ข้อสัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะนั้น มีเหตุผลสนับสนุนได้เพียงใด จากการ ศึกษาพิจารณารายละเอียดของมรรค 8 ในข้อสัมมาอาชีวะ จะพบว่า สัมมาอาชีวะในทาง ธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบ แทนมาโดยชอบธรรม และการทำหน้าที่ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างใด อย่างหนึ่งที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้รับปัจจัยเลี้ยงชีพเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการปฏิบัติ ต่อปัจจัยหรือทรัพย์ที่มีหรือได้มาแล้วว่าจะใช้มันอย่างไรด้วย กล่าวคือ สัมมาอาชีวะเน้นที่ การแสวงหาและใช้จ่ายทรัพย์ การมีทรัพย์หรือได้ทรัพย์มาแล้วเก็บสะสมไว้เฉย ๆ พระพุทธ ศาสนาถือเป็นความไม่ดีและไม่พึงกระทำเช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิด และใช้ ทรัพย์ในทางที่เกิดโทษ โดยนัยนี้การปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องที่เกี่ยวกับทรัพย์สมบัติในชั้นต้นจึงมี 3 อย่าง คือ การแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม การครอบครองทรัพย์ไว้โดยไม่ทำให้เกิด ประโยชน์ และการใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ

หลักการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องตามหลักธรรม สรุปได้ดังนี้¹⁵

1. การหา : แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม หรือโดยสุจริต
2. การใช้ :
 - ก. เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบ) ให้เป็นสุข
 - ข. เผื่อแผ่แบ่งปัน
 - ค. ใช้ทรัพย์ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ เป็นบุญ (รวมทั้งใช้เผยแพร่ส่งเสริม

ธรรม)

3. คุณค่าทางจิตและปัญญา : ไม่ลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมา ใช้ทรัพย์สมบัติอย่าง รู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ มีจิตใจเป็นอิสระด้วยนิสสรณปัญญา และอาศัยทรัพย์ได้โอกาสที่จะ พัฒนาจิตปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป

¹⁵ อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต เล่มที่ 24 ข้อ 91.

พระพุทธพจน์ที่ตรัสสอนในเรื่องการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การบริจาคทานหรือการแบ่งปันนั้น มีอยู่มากมาย เช่น

พระพุทธพจน์ที่เปรียบบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม และทำทานแก่ผู้อื่นว่าเป็นคนสองตา ส่วนบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์อย่างเดียว โดยไม่ทำทาน และไม่คำนึงถึงวิธีการแสวงหาทรัพย์นั้นว่าเปรียบเหมือนคนตาเดียว ดังนี้

“... อีกคนหนึ่ง ที่เรียกว่า ตาเดียว เทียวแสวงหาแต่ทรัพย์ ถูกธรรมก็เอา ผิดธรรมก็เอา ไม่ว่าจะเป็นการลักขโมย คดโกง หรือโกหกหลอกลวงก็ได้ เขาเป็นคนแสวงหาที่ฉลาดสะสมทรัพย์ แต่จากนี้ไปนรก คนตาเดี่ยวย่อมเดือดร้อน ส่วนคนที่เรียกว่า สองตา เป็นคนประเสริฐ ย่อมปันทรัพย์ซึ่งได้มาด้วยความขยัน จากกองโภคะที่ได้มาโดยชอบธรรม ออกเผื่อแผ่ มีความคิดสูงประเสริฐ มีจิตใจ แน่วแน่ ย่อมเข้าถึงสถานดังงามที่ไปแล้วไม่เศร้าโศก พึงหลีกเลี่ยงคนตาบอดและคนตาเดียวเสียให้ไกล ควรคบหาแต่คนสองตาผู้ประเสริฐ...”¹⁶

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้ทรงเปรียบคนที่เก็บรวบรวมทรัพย์ไว้แล้วไม่ใช่ไม่แบ่งปัน ว่าเป็นเหมือนนกชนิดหนึ่ง เรียกว่า มัยหก ซึ่งคอยเฝ้าต้นเลียบที่มีผลสุกแล้วก็ร้องว่า “มัยหัง มัยหัง” (แปลว่า ของข้า ของข้า) เมื่อหมู่นกอื่น ๆ พากันมาจิกกินผลเสียไปแล้วบินไป นกมัยหกก็ได้แต่ร้องเพ้ออยู่นั่นเอง¹⁷

¹⁶ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อ 468.

¹⁷ ชุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 27 ข้อ 931.

ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีเรื่องราวดำเนินคดีเตียนคนตระหนี่ที่เก็บสะสมทรัพย์ไว้โดยไม่ใช้ ไม่ช่วยใคร โดยเฉพาะการทรมานเปลี่ยนใจเศรษฐีที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นมากมายหลายเรื่อง เป็นการแสดงมติของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการครอบครองและกินใช้ทรัพย์เป็นอย่างดี¹⁸

ผู้ครองเรือน เมื่อมีกินมีใช้แล้ว พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญที่จะต้องให้ปัน เผื่อแผ่แก่ผู้อื่น และถือว่าการปฏิบัติเช่นนั้นเป็นการดำเนินตามมรรคาแห่งอารยชน ดังภาษิต ว่า

“มีน้อย ก็พึงให้ตามน้อย มีปานกลาง ก็พึงให้ปานกลาง มีมากก็พึงให้ตามมาก การไม่ให้เลย ย่อมไม่สมควร. . . แน่ะท่านโกสิยเศรษฐี เราขอกล่าวกะท่านว่า จงให้ปันและ จงกินใช้. . . จงขึ้นสู่มรรคาแห่งอารยชนเถิด ผู้กินคนเดียวไม่ได้ความสุขดอก”¹⁹

จากการศึกษารายละเอียดขององค์มรรคในข้อสัมมาอาชีวะมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า สัมมาอาชีวะในมรรค 8 สามารถนำมาแยกกระจายออกมาในรูปของคำสอนที่เป็นระบบ การฝึกอบรมเป็นเชิงปฏิบัติเต็มที่ และจัดไว้เพื่อใช้ฝึกคนในฐานะที่อยู่ในสังคม ในรูปของคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้ทั้งในข้อทานและศีล

ดังนั้นการที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ทานในบุญกิริยา 3 มาจากมรรค 8 ข้อสัมมาอาชีวะ หรือสัมมาอาชีวะในมรรค 8 สงเคราะห์เข้าในทาน ของคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ จึงมีเหตุผลสนับสนุนที่เพียงพอ

¹⁸ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) , พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , หน้า 784.

¹⁹ ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 28 ข้อ 250.

ส่วนการที่วิเคราะห์ว่า สัมมากัมมันตะในมรรค 8 สงเคราะห์เข้าในทานของบุญกิริยาวัตถุ 3 นั้น เป็นเรื่องที่ทำความเข้าใจได้ไม่ยากนัก เพราะสัมมากัมมันตะ หมายถึงการกระทำชอบ ส่วนการบริจาคทานก็เป็นการกระทำที่ชอบเช่นกัน สัมมากัมมันตะ จึงสามารถสงเคราะห์เข้าในธรรมข้อทานได้ด้วย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ธรรมข้อทานในบุญกิริยาวัตถุ 3 มาจากธรรมข้อสัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ของมรรค 8

ส่วนการจัดวางองค์มรรคลงในการปฏิบัติขั้นศีลของคำสอนเรื่องบุญกิริยา 3 และไตรสิกขานั้น เป็นเช่นเดียวกัน คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สงเคราะห์ลงในศีล

การที่คำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 นำองค์ประกอบของมรรค 8 มาจัดวางรูปร่างเป็นระบบใหม่ โดยมีจุดเน้นจุดย้ำที่แตกต่างไปจากไตรสิกขานั้น ก็เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติตามของผู้ปฏิบัติ คำสอนเรื่องไตรสิกขา เป็นระบบปฏิบัติที่เป็นระบบกลาง เป็นพื้นฐาน และใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป ทั้งที่เป็นภิกษุและคฤหัสถ์ โดยน่าจะมุ่งเน้นไปที่การสอนภิกษุมากกว่า ส่วนระบบมรรคในรูปบุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ จะไม่นำมาใช้ในการอบรมสั่งสอนภิกษุ บุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นคำสอนที่จัดวางไว้ให้เหมาะสมสำหรับการสอนคฤหัสถ์คือชาวบ้าน ซึ่งต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ อันนำมาซึ่งการเป็นเจ้าของทรัพย์ บุญกิริยาวัตถุ 3 จึงแยกเน้นจุดปฏิบัติไปที่การบริจาคทานเป็นลำดับแรกก่อนเลยทีเดียว ทั้งนี้เพื่อเป็นการกำจัดกิเลสโลภะ และความเห็นแก่ตัวออกไปจากจิตใจของผู้ปฏิบัติ อันจะทำให้การปฏิบัติธรรมในข้ออื่น ๆ เป็นไปได้โดยง่ายขึ้น ส่วนไตรสิกขามีได้มุ่งเน้นการปฏิบัติในเรื่องการบริจาคทาน จึงนำเรื่องนี้รวมเข้าไว้ในการปฏิบัติขั้นศีล แม้ว่าคำสอนเรื่องไตรสิกขาจะมีได้แยกเน้นการปฏิบัติเรื่องทานออกมาอย่างชัดเจนเช่นบุญกิริยา 3 แต่โดยเนื้อหาแล้ว การฝึกปฏิบัติในขั้นศีลนี้ ในข้อสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ ก็หมายรวมถึงการทำทานหรือการแบ่งปันทรัพย์อยู่ด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จุดแตกต่างระหว่างบุญกิริยาวัตถุ 3 กับไตรสิกขาอีกประการหนึ่งก็คือ การที่การปฏิบัติในข้อสมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) และปัญญา (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ) ในไตรสิกขานั้น บุญกิริยาวัตถุ 3 นำมาจัดรวมเข้าเป็นการปฏิบัติในข้อเดียวกัน เรียกว่า ภาวนา ซึ่งในประเด็นนี้ ในด้านเนื้อหาสาระก็ไม่มีอะไรแตกต่างกัน เพราะการปฏิบัติธรรมข้อภาวนาในบุญกิริยาวัตถุ 3 ก็คือการปฏิบัติธรรม 2 อย่าง คือ สมถภาวนา (สมาธิ) และวิปัสสนาภาวนา (ปัญญา) ในไตรสิกขานั้นเอง นั่นก็คือ คำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้จัดวางองค์มรรคในข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ รวมเข้าด้วยกันเป็นคำสอนที่เรียกว่าภาวนา

ตามที่ได้วิเคราะห์ในประเด็นของคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 กับไตรสิกขามานี้ จะเห็นได้ว่า ความคิดหรือคำสอนในเรื่องวิธีการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ในระบบความคิดเรื่องบุญ กับวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานตามหลักไตรสิกขาในระบบความคิดเรื่องนิพพาน เป็นความคิดหรือคำสอนที่มีฐานที่มาแห่ง ความคิดเดียวกัน คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืดองค์ 8

การให้ผลของบุญกับนิพพาน

พุทธปรัชญาถือว่า การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เพราะเป็นการวนเวียนอยู่ในกระแสหมุนวนแห่งความทุกข์ ความทุกข์ทุกประเภทแผ่ตัวอยู่โดยธรรมชาติ ในกระแสของชีวิต ในกระแสของการเวียนเกิดเวียนตายแล้ว ๆ เล่า ๆ ที่เรียกว่าสังสารวัฏ พุทธปรัชญายอมรับว่าในกระแสแห่งชีวิตนั้นมีความสุขอยู่ด้วย ไม่ใช่มีแต่ความทุกข์อย่างเดียว แต่ความสุขที่มีอยู่นั้นเป็นสิ่งน้อยนิด เมื่อเทียบกับทุกข์ในลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตลอดเวลา พุทธปรัชญากล่าวถึงความทุกข์ในชีวิตไว้อย่างไร จะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏอยู่ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นความทุกข์ประเภทต่าง ๆ ในชีวิตที่มนุษย์ต้องประสบอยู่ตลอดเวลา ความเกิดเป็นทุกข์ ก็เพราะนอกจากจะเป็นทุกข์โดยธรรมชาติของมันเองแล้ว มันยังเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทุกข์อื่น ๆ เกิดตามขึ้นมา ความแก่ ความเจ็บป่วย ความตาย ซึ่งแต่ละอย่างก่อให้เกิดความทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะมีความ

เกิดเป็นสาเหตุ การประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ เพราะทำให้เกิดความรำคาญบ้าง ความขัดเคืองบ้าง ความโกรธแค้นบ้าง ความทุกข์เช่นนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป การพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ แม้ทุกข์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นทุกวัน แต่ก็จะเป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในชีวิตนี้แน่นอน ส่วนการปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สมปรารถนาก็เป็นทุกข์ ความทุกข์อย่างนี้ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำ เพราะความต้องการของมนุษย์ เป็นสิ่งที่พระองค์อยู่เสมอ ไม่มีมนุษย์คนไหนไม่ว่าจะรวยหรือจนที่จะมีหรือได้ตามความปรารถนาไปหมดทุกอย่าง ความทุกข์ความสุขในชีวิตของสามัญชน เกิดสืบเนื่องมาจากความรู้สึกไม่ยินดีและความรู้สึกยินดี หรือความรู้สึกไม่พอใจและความรู้สึกพอใจ แต่เนื่องจากสามัญชนยังมีจิตใจตกอยู่ภายใต้อำนาจของตัณหาหรือความทะยานอยากในรูปแบบต่าง ๆ ความรู้สึกยินดีหรือพอใจอันเป็นเหตุให้เกิดความสุขนั้นมันน้อย แต่ความรู้สึกไม่ยินดีหรือไม่พอใจนั้นมีมากกว่า จึงมีการต่อสู้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งทำให้เกิดความพอใจกันไม่หยุดหย่อนทั้งคนจนและคนรวย แม้ในสิ่งที่ตนมีแล้วก็ยังต้องการอยากมีให้ดียิ่งขึ้นและมากยิ่งขึ้น มนุษย์จึงเป็นผู้วิ่งไล่ตามความทะยานอยากของตนเองอย่างไม่มีวันจบสิ้น ด้วยเหตุที่ความทุกข์ประเภทต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องอยู่โดยธรรมชาติในกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะขจัดให้หมดสิ้นไปได้ตราบเท่าที่การเวียนเกิดเวียนตายยังคงมีอยู่ พุทธปรัชญาจึงสอนให้มุ่งปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะที่ไม่ต้องมีการเกิดอีกต่อไป ภาวะนั้น คือ นิพพาน ภาวะที่เรียกว่านิพพานนี้เป็นที่ดับไม่เหลือแห่งตัณหา 3 อย่าง คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้นของทุกข์ เมื่อตัณหาอันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ถูกขจัดให้หมดสิ้นไปทุกข์ซึ่งเป็นผลก็พลอยถูกขจัดให้หมดสิ้นไปด้วย เมื่อเข้าถึงนิพพานกระแสหมุนเวียนแห่งสังสารวัฏก็เป็นอันถูกทำลายลง การเวียนตายเวียนเกิดจึงไม่มีอีกต่อไป²⁰

จากการศึกษาความคิดเรื่องนิพพานมาแล้วในบทที่ 3 และจากข้อความที่กล่าว

²⁰ สุนทร ฤกษ์ , พุทธปรัชญาเถรวาท , (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2535) , หน้า 201 - 203. (อัดสำเนา)

มาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าภาวะแห่งนิพพานนั้น เมื่อบุคคลเข้าถึงแล้วก็จะไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีก เป็นภาวะที่สุขสงบอย่างแท้จริง เป็นความดีสูงสุดของชีวิต และเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

แต่จากการศึกษาความคิดเรื่องบุญมาแล้วในบทที่ 2 ก็จะได้เห็นได้เช่นกันว่า การให้ผลของบุญ ที่เป็นผลมาจากการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุนั้น ให้ผลที่ทำให้มนุษย์ยังคงอยู่ในสังสารวัฏ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อีก ซึ่งดูราวกับว่าความคิดเรื่องการให้ผลของบุญกับนิพพานนี้ขัดแย้งกัน นอกจากนี้ยังมีผู้เข้าใจไปว่าคำสอนเรื่องการให้ผลของบุญนี้ เป็นการสอนให้ผู้นับถือศาสนากระทำแต่ความดีละเว้นความชั่ว โดยมีจุดหมายอันเป็นรางวัล ซึ่งเป็นวิธีการอธิบายเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจอย่างง่าย ๆ และมีข้อเสียที่ทำให้บุคคลส่วนใหญ่ยึดมั่นถือมั่นในบรรดาสิ่งต่าง ๆ อันเป็นนามธรรมในรูปของวัตถุธรรมไปอย่างจริงจัง และการอธิบายถึงการให้ผลของบุญหรือการให้ผลของกรรมของพระพุทธศาสนานั้นยังเป็นไปในแง่ของบุคคลาธิษฐาน เช่น คนที่มีบาปมาก ต้องตกนรก คนที่มีบุญมากคือสะสมแต่กรรมดีก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ และคนที่มีทั้งบุญและบาป ก็จะมาเกิดเป็นมนุษย์ซึ่งจะต้องประสบทั้งความสุขและความทุกข์ สัตว์ดิรัจฉานบางพวกที่มีความสุขตามสถานะแห่งตน ก็เพราะเคยทำบุญไว้และบุญนั้นให้ผลในส่วนดีอยู่ด้วย และมนุษย์บางคนซึ่งถึงแม้จะมั่งคั่งร่ำรวย แต่ก็ยังมีความทุกข์เจือปนอยู่ ก็เพราะอกุศลวิบากติดตามอยู่ด้วยเหมือนกัน การอธิบายเช่นนี้ทำให้ดูเหมือนว่าจะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลกระทำความดี เพื่อจุดหมายคือได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือ เกิดมาร่ำรวย มีความสุขกว่าชาตินี้ ทำให้บุคคลยังยึดมั่นอยู่ในสังสารวัฏอยู่อย่างมีรัฐบาลเพราะผลแห่งวิบากกรรม และก่อให้เกิดชาติภพต่อไปไม่มีทางเข้าถึงนิพพานได้

แต่สำหรับผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่พระพุทธศาสนา อธิบายถึงการให้ผลของบุญ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้ผลของกรรมเช่นนี้เป็นการอธิบายตามสภาพความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ ในเมื่อผู้ปฏิบัติลงมือทำความดีได้ในระดับหนึ่ง ผลที่ได้จากการทำความดีนั้นก็ต้องเป็นไปตามสิ่งที่ตนปฏิบัติ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น”

จากการศึกษาเรื่องการให้ผลของบุญกับการเกิดใหม่มาแล้วในบทที่ 2 นั้น เราพบว่า การเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งจัดเป็นการเกิดในสุคตินั้น เป็นไปได้ด้วยผลบุญที่เกิดจากการบริจาคทาน และการรักษาศีลโดยไม่เจริญภาวนาเลย ถ้าการบริจาคทานและการรักษาศีลนั้นได้กระทำเพียงเล็กน้อย บุญจะอำนวยผลให้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตไม่ดี แต่ถ้าได้กระทำพอประมาณก็จะอำนวยผลให้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตดี ส่วนบุญที่อำนวยผลให้บุคคลตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นต่ำสุดจนถึงชั้นสูงสุด คือ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ฆาตุมหาวิมาลวดี และปรนิมมิตวสวัตดี ก็คือ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการบริจาคทานและการรักษาศีลที่ได้กระทำไว้มากทั้งสองอย่าง แต่ไม่มีบุญกิริยาวัตถุที่เกิดจากการบำเพ็ญภาวนา การบริจาคทานและการรักษาศีลที่กระทำไว้มากเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์

ข้อสังเกตในเรื่องนี้ก็คือ การให้ผลของบุญที่กล่าวมานี้ เป็นการให้ผลของการบริจาคทานและการรักษาศีล การให้ผลของบุญในส่วนนี้ จึงยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังสารวัฏ เพราะการบริจาคทานและรักษาศีลยังไม่สามารถกำจัดกิเลสให้ปราศจากไปโดยสิ้นเชิงได้ ผลบุญนี้จึงส่งผลไปสร้างปฏิสนธิจิตในภพใหม่ได้ แต่ถ้าได้มีการบริจาคทานรักษาศีล และเจริญภาวนาอย่างจริงจังจนถึงขั้นที่จิตปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง การกระทำต่าง ๆ ของผู้นั้นก็ไม่เป็นกรรมเป็นแต่เพียงกิริยาที่จะไม่อาจส่งผลไปสร้างปฏิสนธิจิตในภพใหม่ได้ การให้ผลของบุญในลักษณะนี้ ก็จะเป็นการให้ผลที่เป็นไปเพื่อดับกรรม

การศึกษาวิเคราะห์ถึงเรื่องการให้ผลของบุญซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องกรรม โดยใช้ปัญญาเหตุผลตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้า จะก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างมากต่อการดำเนินชีวิต เพราะจะทำให้บุคคลเข้าใจถึงธรรมชาติของการเกิดว่าเป็นทุกข์ เห็นสมุทัยคือ ตัณหาว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อทราบตัวปัญหาและสาเหตุก็ต้องแก้ไขโดยพยายามสลัดเหตุ คือ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล เพื่อความสิ้นสุดแห่งทุกข์ ผู้ที่เข้าใจธรรมชาติแห่งชีวิต จะทำให้เกิดความสงบในจิตใจไม่เดือดร้อน สับสนวุ่นวาย สามารถดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ไม่ผล็ผลามรีบร้อนที่จะตัดดวงหรือรับเอาแต่ความสุขส่วนตน ไม่หลงดีใจในความสุขจนเกินไป เพราะเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องว่ากิเลส กรรม วิบาก ทั้ง 3 อย่างนี้สืบต่อกัน

เป็น สังสารวัฏ กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมก็ก่อให้เกิดวิบาก การทำบุญหรือการสร้างกุศลกรรม โดยที่กิเลสยังมีได้ถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปจากใจนั้น แม้จะให้ผลอันเป็นฝ่ายดี เป็นสุขก็จริงอยู่ แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไป จะพบว่าภายในความสุขนั้นมีความทุกข์แฝงอยู่ คือ การให้ผลของบุญทำให้เกิดความสุข เมื่อมีความสุขก็เกิดปิติ และในขณะนั้นเอง ก็เกิดความปรารถนา เกิดความยึดมั่นหรืออุปาทาน อันเป็นเหตุเป็นเครื่องรั้ง ผูกมัดปุถุชนให้ตกอยู่ในสังสารวัฏอย่างไม่รู้จักสิ้น

ตามปกติการให้ทาน รักษาศีล แม้จะให้ทานมากเพียงไร รักษาศีลมากและนานเพียงไร บริสุทธิ์เพียงไร ก็ยังอำนวยผลให้มนุษย์ผู้นั้นได้ไปเกิดเพียงแค่วรรค 6 ชั้น และมนุษย์ภูมิเทานั้น ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด ยังเป็นอุปริเวปกกา คือให้ผลเป็นชั้นธอยู่ เมื่อยังมีชั้นธก็ยังมีทุกข์ เช่นว่าให้ทานรักษาศีลด้วยมุ่งหมายว่าจะได้ไปเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง เพื่อได้เสวยกามารมณ์ให้สมอยากโดยไม่ยาก ขณะที่ตั้งความปรารถนานั้น ก็เป็นกิเลสตัวโลภะหรือราคะแล้ว เมื่อไปเกิดเป็นเทพสมความต้องการก็เปล็ดเพลินในกามคุณอันเป็นทิพย์ กิเลสเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ตามเชื้อของกิเลสนั้น กิเลสยิ่งเป็นตัวเหตุของทุกข์ใหญ่ และแม้จะบำเพ็ญภาวนาจนได้ฌานสมบัติแต่ถ้าฌานนั้นยังเป็นโลกียฌานอยู่ เพราะผู้ได้ฌานยังมีได้บรรลุลोकุตตรธรรมแล้วก็เสื่อมได้ง่าย ต้องคอยตามรักษาคุ้มครองเหมือนคนมีโรคกินยาแต่เพียงคุมโรคไว้ ต้องคอยระวังของแผลงเป็นอย่างยิ่ง ต้องคอยกินยากันอยู่เรื่อย หยุดไม่ได้หยุดเข้าโรคกำเริบขึ้นอีก ไม่หายขาด สมานหรือฌานนั้นเพียงแต่คุมกิเลสไว้ได้ แต่ตัดกิเลสไม่ได้ ฌานไม่เสื่อมก็เป็นสุขดี นิรอรณ 5 ไม่รบกวน ตายแล้วไปเกิดเป็นพรหมชั้นใดชั้นหนึ่งตามกำลังฌาน แต่ยังคงเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏต่อไป เพราะการให้ผลของบุญดังกล่าวนี้ก็ก่อให้เกิดวิบากเช่นกัน แต่ถ้าสิ้นกิเลสก็สิ้นกรรมและวิบากของกรรม ผู้ใดสามารถปฏิบัติแต่ธรรมโดยอาศัยมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา ก็ย่อมจะมองเห็นทางที่จะบรรลุดังซึ่งความหลุดพ้น สุนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อันเป็นภาวะเหนือความสุข ความทุกข์ทั้งปวง

อย่างไรก็ตาม พระธรรมคำสั่งสอนอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาซึ่งมุ่งสอนให้คนทำความดี ละเว้นการทำความชั่วนี้ ต่างก็เป็นปัจจัยแก่การเข้าถึงนิพพานทั้งสิ้น เพราะการ

ทำความดี ย่อมเป็นการสะสมบารมีแห่งคุณความดีให้แก่ผู้กระทำ และทำให้จิตใจบริสุทธิ์ สะอาด เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการฝึกอบรมสมาธิและปัญญาในขั้นสูงต่อไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนเรื่องบุญ ซึ่งมีวิธีการทำบุญเป็นไปในแนวทางเดียวกับวิธีปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอยู่แล้ว ถ้าผู้ปฏิบัติมุ่งหมายเอาประโยชน์ถึงขั้นปรมาตมะ ก็จะอาศัยวิธีปฏิบัตินี้เข้าถึงนิพพานได้เช่นกัน

ตามความคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น การให้ผลของบุญ มิใช่จุดหมายปลายทางสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้บุคคลไปถึง จากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงถือว่าการทำบุญโดยหวังผลของบุญ ยังเป็นกิเลสเครื่องขัดข้องอยู่ และยังอำนวยผลเป็นขั้นบันได พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ละเสีย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“... เรา (ตถาคต) กล่าวผู้ละทิ้งบุญและบาปทั้งสอง ลวงกิเลสเครื่องขัดข้องในโลกนี้ ผู้ไม่มีความโศก ปราศจากธุลี บริสุทธิ์ ว่าเป็นพราหมณ์ (เป็นผู้ประเสริฐ) ...”²¹

มีอยู่คราวหนึ่งที่เทวดากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“ชีวิต อายุ มีน้อย ถูกขรนาไป เมื่อขรนาชีวิตและอายุไปนั้น สิ่งไร ๆ ก็ต้านทานไม่ได้ ผู้มีปัญญา พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่าเป็นภัยในเพราะจะต้องตายจึงควรชวนชวายแรงทำบุญทั้งหลายอันจะนำสุขมาให้” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นด้วย แต่ตอนสุดท้ายที่เทวดากล่าวว่า “ควรชวนชวายแรงทำบุญทั้งหลายอันจะนำสุขมาให้” นั้น ตรัสเสียใหม่ว่า “ผู้มุ่งความสงบควรละโลกามิสเสีย”²²

²¹ ขุททกนิกาย อัมมปทคคาถา เล่มที่ 25 ข้อ 36.

²² สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 8.

โลกามิสกัคือกามคุณหรือกามารมณ์และโลกธรรมฝ่ายนำปรารถนาคือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นเหยื่อของโลก ทำให้สัตว์ทั้งหลายติดอยู่ จมอยู่ ความทุกข์ก็แผ่ร่นเข้ามา ยิ่งนานวันก็ยิ่งมากขึ้น ๆ ทุกที

ในตอนนี้อธิบายถึงการให้ผลของบุญกับการเกิดใหม่ ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่า ตามทฤษฎีของพุทธปรัชญา ความสุขที่แท้จริงที่มนุษย์พึงแสวงหานั้น ไม่ใช่ความสุขที่ได้จากการเข้าถึงสุดติในสังสารวัฏที่ยังเปลี่ยนแปลงและไม่ยั่งยืน แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นไปจากคติทั้ง 5 ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีก ดังที่มีพระพุทธพจน์ตรัสเปรียบเทียบถึงการเข้าถึงภพของมนุษย์ ภพของเทวดา อันเป็นผลมาจากการให้ผลของบุญ กับการเข้าถึงนิพพานไว้พอสรุปได้ดังนี้

การเข้าถึงภพของมนุษย์หรือเกิดเป็นมนุษย์ ทรงอุปมาเหมือนคนเดินทางไกลที่ทั้งร้อนทั้งเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า สะทกสะท้าน หิวกระหาย เดินมาถึงต้นไม้ที่มีร่มเงาแผ่กว้างใบดก แสงแดดส่องไม่ถึงพื้น เขาได้แวะเข้าพักใต้ต้นไม้ นั้น รู้สึกชุ่มชื้นเย็นสบาย นั่งบ้างนอนบ้าง พักผ่อนบรรเทาความร้อนและความเหน็ดเหนื่อย ความทุกข์บรรเทาเบาบาง ความสุขก็มีมากไม่ขาดแคลน

การเข้าถึงภพของเทวดาหรือการเกิดเป็นเทวดา ทรงอุปมาเหมือนคนเดินทางไกลที่ทั้งร้อน ทั้งเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หวาดหวั่น หิวกระหาย เดินทางไปถึงปราสาทหลังหนึ่ง ภายในประดับประดาตกแต่งไว้อย่างสวยงาม ที่นั่งที่นอนปูลาดไว้ด้วยเครื่องปูลาดอย่างดี เขาได้เข้าไปสู่ปราสาทนั้น ได้นั่งพักผ่อน กินอยู่หลับนอนอย่างมีความสุขยิ่งในปราสาทนั้น

ส่วนการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์หรือเข้าถึงนิพพาน ทรงอุปมาด้วยเรื่องคนเดินทางดังกล่าวว่าความสุขชนิดนี้เหมือนคนเดินทางเหน็ดเหนื่อยไปถึงสระโบกขรณี ได้ลงอาบน้ำชำระกายบรรเทาความร้อนความเหน็ดเหนื่อย และดื่ม น้ำดับความกระหายให้สิ้นไป ขึ้นจากสระไปนั่งนอนพักผ่อนในราวป่าอันเงียบสงบ เสวยความสุขอันเกิดจากความวิเวก ไม่ระคนปะปนด้วยกามคุณ 5 ซึ่งได้แก่ความสุขของผู้กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ (ความหลุดพ้น

ด้วยกำลังของสมาธิ) หรือปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยกำลังปัญญา) ที่มีขึ้นพร้อมกับความสิ้นไปของอสังขะ เป็นความสุขสงบที่สมบูรณ์ เพราะกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถูกขจัดให้หมดสิ้นไปอย่างเด็ดขาด สิ้นเชิง²³

พระพุทธพจน์ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยนำมากล่าวนี้ล้วนเป็นเครื่องยืนยันว่าความคิดเรื่องการให้ผลของบุญมิได้ขัดแย้งกับความคิดเรื่องนิพพาน แต่เป็นการอธิบายถึงการให้ผลของบุญอย่างตรงไปตรงมาตามกฎแห่งธรรมชาติของพระพุทธเจ้า และในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ทรงเน้นย้ำให้บุคคลก้าวขึ้นสู่ภาวะที่เรียกว่านิพพาน ซึ่งสามารถกระทำได้ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังด้วยตนเอง

บุญกิริยาวัตถุ 3 หนทางสู่นิพพาน

หลักธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะ มีชื่อใด ๆ ล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะแสดงถึงหรือสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน แต่นำมาแสดงในชื่อต่าง ๆ กัน โดยชี้ความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งคนละส่วนละตอนกันบ้าง เป็นความจริงอันเดียวกัน แต่แสดงคนละรูปละแนว เพื่อวัตถุประสงค์คนละอย่างบ้าง

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญกับนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนี้ พบว่า บุญ หมายถึงสภาพจิตที่บริสุทธิ์สะอาด กุศลหมายถึงสภาพจิตที่ไม่มีโรค ไม่มีโทษ เกิดจากปัญญา และมีสุขเป็นวิบาก การเกิดขึ้นของบุญกับกุศลนั้น ต่างก็เกิดจากกุศลเจตนา คือเจตนาที่มาจากกุศลมูล 3 คือความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลง เช่นเดียวกัน ในแง่ผลของการกระทำ บุญคือผลของกุศล ดังนั้น ความหมายของบุญจึงเท่ากับกุศล การทำบุญตามหลักบุญกิริยา

²³ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่มที่ 12 ข้อ 174 , 175 และ 176.

วัตถุ 3 มิใช่การทำงานเพียงอย่างเดียว แต่ต้องประกอบไปด้วย การทำงาน รักษาศีล และ เจริญภาวนา

บุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นหลักธรรมคำสอนที่นำองค์ประกอบทั้ง 8 ประการของมรรค มาจัดวางใหม่เป็นระบบที่มีรูปแบบและขั้นตอนการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่มุ่ง จะใช้สั่งสอนคฤหัสถ์คือชาวบ้านที่ยังมีกิเลสโลภะอยู่มากเนื่องจากคฤหัสถ์เหล่านี้เป็นผู้มี ทรัพย์สิน คำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 จึงเน้นธรรมข้อทานเป็นข้อแรก เพื่อมุ่งกำจัดกิเลส โลภะและความเห็นแก่ตัวออกไปจากจิตใจของคนเราก่อน เพื่อง่ายต่อการปฏิบัติในขั้นศีล และภาวนา อันเป็นการกำจัดกิเลสโทสะ และโมหะต่อไป

การจัดวางองค์มรรคลงในบุญกิริยาวัตถุ 3 วิเคราะห์ได้ว่า ทาน มาจากองค์มรรค ข้อสัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ศีล มาจาก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมา อาชีวะ ส่วนภาวนา มาจาก สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาทิฐิ และสัมมา สังกัมปะ ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ 3 จึงเป็นหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นความจริงอันเดียวกันกับ มรรค 8 ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้ เพียงแต่บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้ถูกนำมาแสดง คนละรูปคนละแนวเพื่อวัตถุประสงค์ในการสั่งสอนฝึกอบรมคฤหัสถ์ ดังนั้น มรรค 8 เป็น หนทางสู่นิพพานอันใด บุญกิริยาวัตถุ 3 ก็เป็นหนทางสู่นิพพานด้วยอันนั้น

ส่วนการให้ผลของบุญที่ทำให้ผู้ทำบุญไปเกิดในสุคติ เป็นมนุษย์หรือเทวดาบน สวรรค์นั้น เป็นการให้ผลของบุญที่เกิดจากการทำงาน และการรักษาศีลพอประมาณ แต่ไม่ ได้เจริญภาวนาเลย การทำบุญในระดับนี้ ยังไม่สามารถกำจัดกิเลสให้ปราศจากไปโดยสิ้น เเชิงได้ บุญในลักษณะนี้จึงเป็นโอปธิกบุญ และให้ผลที่ยังเป็นเรื่องของการเกี่ยวข้องกับการ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ เพราะมนุษย์ยังคงจะต้องเวียนว่ายตายเกิดชาติแล้วชาติเล่าต่อไป จน กว่าจิตจะปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เมื่อจิตไม่มีกิเลส กรรมที่กระทำก็จะเป็นเพียงกิริยาไม่ อาจส่งพลังไปสร้างปฏิสนธิจิตในภพใหม่ เมื่อกิเลสดับ กรรมก็ดับ ดังพุทธพจน์ว่า “กรรมใด ทำด้วยอโลภะ . . . อโทสะ . . . อโมหะ . . . มีอโลภะ . . . อโทสะ . . . อโมหะเป็นต้นเหตุเป็นตัวก่อ กำเนิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นย่อมเป็นไปเพื่อ

ความดับกรรม (กรรมนิโรธ) ไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป²⁴ เมื่อกรรมดับ การเกิดใหม่เพราะชนกกรรมก็ไม่มี และทำให้เกิดความสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หรือความดับแห่งภพ (ภวนิโรธ) คือ นิพพาน²⁵ ที่กล่าวมานี้จึงเป็นการยืนยันให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ในระบบความคิดเรื่องบุญ คือหนทางสู่นิพพานเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาค้นคว้าความคิดเรื่องบุญ กับความคิดเรื่องนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท และจากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดทั้งสองเรื่องนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น เป็นอันสรุปได้ว่า ความคิดเรื่องบุญและความคิดเรื่องนิพพานในฐานะที่ต่างก็เป็นความคิดหนึ่งในระบบปรัชญาเดียวกันคือ พุทธปรัชญาเถรวาท มีความสัมพันธ์ที่ประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน ไม่เป็นความคิดที่แยกอยู่ลอย ๆ หรืออยู่อย่างขัดแย้งกัน แต่เป็นความคิดที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี เพราะในที่สุดแล้วความคิดเรื่องบุญก็เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ นิพพานนั่นเอง

²⁴ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อ 551.

²⁵ สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่ 16 ข้อ 271.